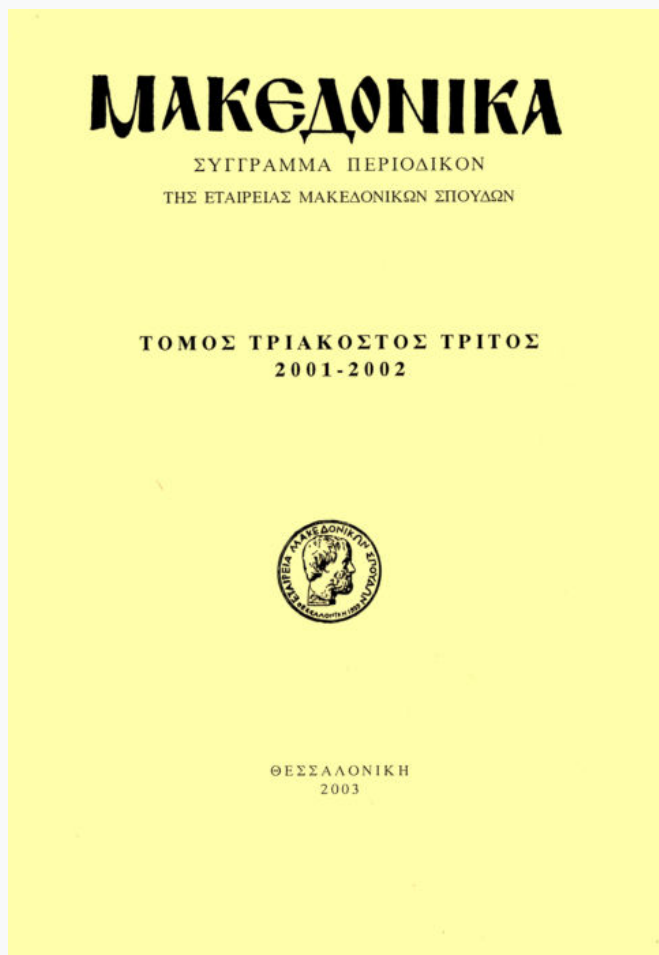

Μακεδονικά

Τόμ. 33, Αρ. 1 (2002)

Χρήστος Δ. Καρδαράς, Ιωακείμ Γ' - Χαρ. Τρικούπης, Η αντιπαράθεση. Από την ανέκδοτη αλληλογραφία του Οικουμενικού Πατριάρχη (1878-1884)

Αθ. Ε. Καραθανάσης

doi: [10.12681/makedonika.297](https://doi.org/10.12681/makedonika.297)

Copyright © 2014, Αθ. Ε. Καραθανάσης

Άδεια χρήσης [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

Καραθανάσης Α. Ε. (2002). Χρήστος Δ. Καρδαράς, Ιωακείμ Γ' - Χαρ. Τρικούπης, Η αντιπαράθεση. Από την ανέκδοτη αλληλογραφία του Οικουμενικού Πατριάρχη (1878-1884). *Μακεδονικά*, 33(1), 359-361.
<https://doi.org/10.12681/makedonika.297>

άλληλογραφία Πύλης - Πατριαρχείου για τὰ σχολικά ζητήματα μέ ἀφορμή ἀπαγόρευση βιβλίων πού διδάσκονταν στὰ ἑλληνικά σχολεῖα τῆς Ἀρχιεπισκοπῆς Κωνσταντινουπόλεως, τὰ ὁποῖα, κατά τήν Ὑψηλή Πύλη, περιείχαν ἐπιλήψεις φράσεις κατά τῆς ἰσλαμικῆς θρησκείας. Οὐσιαστικῶς ἡ Ὑ. Πύλη ἐπιθυμοῦσε νά θέσει ὑπό τόν ἔλεγχό της τὰ γραικικά σχολεῖα καί κατά συνέπειαν περιορισμό τῶν περιφρήμων προνομίων τοῦ Πατριαρχείου. Ὁ Ίωακείμ ἀκολούθησε, καί στήν περίπτωση αὐτήν, μετριοπαθεῖ στάση ἔχοντας σταθερή τήν ὑποστήριξη τοῦ πρέσβη στήν Κωνσταντινούπολη Α. Κουντουριώτη, ἀλλά προκαλώντας καί τήν μῆνιν συναδέλφων του, ὅπως τοῦ προξένου Σεργῶν Ν. Μπέτσου. Ἡ Πύλη φοβοῦνταν, ἐξάλλου, ὅτι τὰ ἑλληνικά σχολεῖα (καί ὄχι μόνον στή Μακεδονία) ἦσαν ἐπαναστατικές ἐστίες γιά τήν ἀποτίναξη τοῦ ὀθωμανικοῦ ζυγοῦ, ὑποψία πού συνδαύλιζε καί ἡ βουλγαρική Ἐξαρχία μέ καταγγελίες στίς ὀθωμανικές ἀρχές. Πάντως ὁ Ίωακείμ ἀγωνίσθηκε μέ κάθε μέσο γιά τή διατήρηση τῶν προνομίων ἔχοντας καί τή στήριξη τῆς ἑλληνικῆς κυβερνήσεως, πού προκαλοῦσε τίς ἀρνητικῆς ἀντιδράσεις τῆς Πύλης, ἡ ὁποία θεωροῦσε ὅτι τό προνομακό ζήτημα ἦταν πλέον «ἑλληνικόν» καί ὄχι θρησκευτικό. Ὁ κ. Καρδαράς ἔχει ἐδῶ τήν εὐκαιρία νά παραθέσει καί τίς ἀπόψεις τῶν Μ. Δυνάμεων ἐναντί τοῦ προνομαικοῦ ζητήματος ἐν μέσῳ κνεκῶνος ἀλληλοσυγχρονομένων θέσεων καί συμφερόντων, πολιτικῶν, οἰκονομικῶν, ἐκκλησιαστικῶν. Τό προνομακό ζήτημα, οἱ ἐσωτερικές ἐριδες, οἱ παρεμβάσεις τῶν Ἀθηνῶν στά ἐσωτερικά τοῦ Πατριαρχείου, ἡ ἀδιαφορία τῶν Μ. Δυνάμεων στήν ἐπιχειρούμενη ἀφαίρεση τῶν προνομίων καί ἄλλοι λόγοι ὁδήγησαν τελικῶς τόν Ίωακείμ σέ παραίτηση (30 Μαρτίου 1884), ἀφοῦ προηγουμένως δέχθηκε καί τήν ἀρνητική κριτική κύκλων τῆς ὁμογένειας πού ἐξέφραζαν οἱ ἐφημερίδες «Νεολόγος» καί «Ἀνατολικός Ἀστήρ».

Σήμερα, πάντως, καί ἐν ὧσι ὅλων αὐτῶν ὁ μελετητής τῆς ἐποχῆς μπορεῖ νά συνδυάσει τήν ἐρευνα τοῦ κ. Καρδαρά μέ τό βιβλίο τῆς κ. Σιδηρ. Ζιγώγου-Καραστεργίου, *Τό Οἰκουμενικό Πατριαρχεῖο, ἡ Ὄθωμανική Διοίκηση καί ἡ ἐκπαίδευση τοῦ Γένους, Κείμενα - Πηγές 1830-1914*, ἐκδ. Κυριακίδη, ὅπου κεφάλαιο εἰδικό γιά τό Προνομακό ζήτημα.

Περὶ τῶ, τέλος, νά ἐξαρθεῖ ἡ γενναία αὐτῆ συμβολή τοῦ νέου ἐρευνητοῦ κ. Χρ. Δ. Καρδαρά πού μᾶς ἔδωσε τόν πολιτικό ἄνδρα Ίωακείμ τόν Γ΄ ἀντιπαλαιόντα ἐν μέσῳ δυσκολιῶν τήν περίοδο 1878-1884. Ἐνα βιβλίο χρήσιμο, πρῶτότυπο, στηριζόμενο σέ ἀρχειακές πηγές, γραμμένο μέ ἀντικειμενικότητα καί σαφήνεια.

Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης

ΑΘ. Ε. ΚΑΡΑΘΑΝΑΣΗΣ

Χρήστος Δ. Καρδαράς, *Ίωακείμ Γ΄ - Χαρ. Τρικούπης, Ή ἀντίπαράθεση. Ἀπό τήν ἀνέκδοτη ἀλληλογραφία τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου (1878-1884)*, ἐκδ. Τροχαλία, Ἀθήνα 1998, σσ. 308.

Ὁ κ. Χρ. Δ. Καρδαράς, μετά τήν ἔξοχὴ μελέτη του *Τό Οἰκουμενικό Πατριαρχεῖο καί ὁ Ἀλύτρωτος Ἑλληνισμός*, ἐκδ. Ἐπικαιρότητα, Ἀθήνα 1996, τήν ὁποία παρουσιάσαμε παραπάνω, συνέχισε στήν ἴδια γραμμὴ τὰ ἐπόμενα ἔτη μέ τὴ δημοσίευσήν ἑκατὸν ἐπὶ ἐγγράφων-ἐπιστολῶν, ἀπὸ τίς ὁποῖες τίς ἐνενήντα δύο εἶχε συντάξει ὁ Οἰκουμενικός Πατριάρχης Ίωακείμ Γ΄ καί ἀπηύθυνε στὸν Ἑλληνα πρέσβη στήν Κωνσταντινούπολη Ἀνδρέα Κουντουριώτη, πού μεσολάβησε μεταξύ τοῦ Ίωακείμ καί τῶν ἑλληνικῶν κυβερνήσεων. Ἀλλες ἐπιστολές του ἔχουν ἀποδέχτῃ τόν πρωθυπουργὸ Χαρίλαο Τρικούπη, τόν σουλτάνο Ἀβδούλ Χαμίτ Β΄, τόν βεζίρη Σαῖτ πασά,

τούς Ευρωπαίους διπλωμάτες, όπως τον Η. Drummond Wolff, τον Ρώσο Λαβάνωφ, τον καθηγητή Κ. Παπαρηγόπουλο, αρχιερείς, την Κοινότητα του Ἀγίου Ὁρους. Τὴν ἐκδοση συμπληρώνουν ἐπὶ ἐπιστολές τοῦ Παπαρηγόπουλου, τοῦ Ἀνδρέα Κουντουριώτη, τοῦ ὑπαλλήλου τῆς ἐλληνικῆς πρεσβείας στήν Κωνσταντινούπολη Χαρίδημος Ἀποστολίδης, μία τοῦ μητροπολίτη Καστοριάς Κυρίλλου καὶ ἓνα ἀπόσπασμα ὁμιλίας στή Βουλὴ τοῦ Ὑπουργοῦ τῶν Ἐξωτερικῶν Ἀλεξ. Κοντόσταυλου γιὰ τὸ προνομιακὸ ζήτημα.

Ὁ συγγρ. στήν Εἰσαγωγή του (σσ. 13-36) καθορίζει τὸ ἱστορικὸ πλαίσιο αὐτῆς τῆς ἐποχῆς, τὸν τύπο τῶν ἐγγράφων, τὴ θεματολογία τους (πού εἶναι ἡ τύχη τοῦ ἀλύτρωτου Ἑλληνισμοῦ μέ τὴ δράση τῆς Ἐξαρχίας καὶ τῆς ρουμανικῆς προπαγάνδας, ἡ ρωσικὴ διείσδυση στό Ἅγιον Ὅρος, ἡ σκέψη τῆς ἐλληνικῆς κυβερνήσεως γιὰ τὴ μετακίνηση τῶν ἐλληνικῶν πληθυσμῶν ἀπὸ τὸν Πόντο καὶ τὴ Βάρνα στὴ Μακεδονία, τὸ ζήτημα τῆς χειραφετήσεως ἀπὸ τὸ Πατριαρχεῖο τῶν ἐπισκοπῶν τῶν νέων ἐπαρχιῶν τῆς Θεσσαλίας καὶ τῆς Ἡπείρου ποὺ προσαρτήθηκαν στήν Ἑλλάδα τὸ 1881, ἡ οἰκονομικὴ ἐνίσχυση τοῦ Πατριαρχείου ἀπὸ τίς ἐλληνικὲς κυβερνήσεις, τὸ προνομιακὸ ζήτημα, ἡ διένεξη τῶν προσέξων τοῦ ἐλληνικοῦ κράτους μέ τοὺς μητροπολίτες τοῦ Θρόνου στή Μακεδονία, τὴν Ἡπειρο καὶ τὴ Θράκη, τὸ μητροπολιτικὸ ζήτημα καὶ οἱ ἐριδες στήν ἐλληνικὴ κοινότητα τῆς Θεσσαλονίκης). Στὴν ἐνότητα ποὺ ἀκολουθεῖ ὁ συγγρ. ἀσχολεῖται μέ τὴ σκιαγράφηση τοῦ Ἰωακείμ καὶ τοῦ Τρικούπη καὶ τῶν ἀντιθέσεων τῶν δύο ἀνδρῶν.

Στὴ συνέχεια ὁ συγγρ. παραθέτει τὸν Ἀναλυτικὸ Κατάλογο Ἐγγράφων - Ἀριθ. ἔγγρ. Ἡμερομηνία, Ἀποστολέας - Παραλήπτης, Περιεχόμενο - φυσικὰ κατὰ ἔτη, ἥτοι ἀπὸ 9 Δεκ. 1878 ὥς 6 Ἀπριλίου 1884. Ἀπὸ τὴ θεματολογία τῶν ἐγγράφων τοῦ Ἰωακείμ σταχυολογοῦμε τὰ ἑξῆς: ἡ διαμαρτυρία του πρὸς τὸν πρέσβη Λαβάνωφ γιὰ τίς πιέσεις τῶν Θρακῶν ἀπὸ Βουλγάρους καὶ Ρώσους (9.12.1878), ἡ παρακλήσις του γιὰ βοήθεια, πρὸς τὸν ἀγγλικὸ παράγοντα (16.5.1879 καὶ 2.6.1879), ἡ ἐκκλήσις του πρὸς τὸν μητροπολίτη Οὐγγροβλαχίας νὰ σταματήσουν οἱ δραστηριότητες τοῦ Μακεδονορουμανικοῦ Συλλόγου στή Μακεδονία (3.11.1879) παρομοίους περιεχομένου ἐπιστολὴ στὸν Κουντουριώτη (13.12.1879), ἡ ἐνημέρωση τῆς Ὑψηλῆς Πύλης καὶ ἡ παρακλήσις γιὰ λήψη μέτρων κατὰ τῆς Ἐξαρχίας (12.1.1880), ὁ χαρακτήρας τῶν ὁθωμανικῶν μεταρρυθμίσεων (14.1.1880, 26.1.1880), ὁ ὑπερβάλλον ζῆλος τοῦ προσέξων Γεννάδη στήν Ἀδριανούπολη (15.4.1880), οἱ παρακλήσεις του πρὸς τίς ἐλληνικὲς κυβερνήσεις γιὰ οἰκονομικὴ ἐνίσχυση τοῦ Θρόνου (28.4.1880, 18.11.1880, 6.7.1880), οἱ ἀπόψεις τοῦ Ἰωακείμ γιὰ τὴν ἀντιμετώπιση τῶν προπαγανδῶν στή Μακεδονία (11.7.1881 καὶ 20.5.1882), οἱ ἐκκλήσεις του γιὰ οἰκονομικὴ ἐνίσχυση (11.9.1881 κ.ἀ.), καὶ πάλιν γιὰ τὸ ζήτημα τῆς χειραφετήσεως τῶν νέων ἐπισκοπῶν μέ τίς ἀπόψεις τοῦ Κ. Παπαρηγόπουλου (27.4, 7.5. καὶ 14.5.1881), οἱ θέσεις τοῦ Ἰωακείμ γιὰ τὴ ρωσικὴ διείσδυση στό Ἅγιον Ὅρος (28.6.1882 καὶ 27.7.1882), ἡ ἀντίδρασίς του γιὰ τὴν ἀπευθείας ἐνίσχυση τῶν ἀρχιερέων τοῦ Θρόνου καὶ ὄχι μέσω τοῦ Πατριαρχείου (15.12.1882), ἡ διακοίνωσίς του γιὰ τίς βουλγαρικὲς ἀγριότητες στή Βάρνα (15.1.1883 καὶ 4.2.1883), ἡ ἀπάντησις στὶς κατηγορίες γιὰ κακοδιαχείριση καὶ σπατάλη τῆς οἰκονομικῆς συνδρομῆς τῆς Ἑλληνικῆς κυβερνήσεως (10.3.1883), ἡ διαμαρτυρία του γιὰ δράσας Βουλγαρικῆς Ἐξαρχίας στή Μακεδονία (19.3.1883), ἡ διαφωνία του γιὰ κήρυξη ὡς σχισματικῆς τῆς ρωσικῆς Ἐκκλησίας καὶ οἱ θέσεις του γιὰ τὸ βουλγαρικὸ σχίσμα (23.5.1883), ἡ συμφωνία του μέ τίς ἐνέργειες τοῦ μητροπολίτου Ἀρχιιάλου ὡς ἐκφραστοῦ τοῦ οἰκουμενικοῦ Ἰδεώδους (17.6.1883), ἡ χλιαρὴ κάλυψη τοῦ μητροπολίτου Μελενίκου κατηγορηθέντος ὡς σλαβοφίλου (16.6.1883), οἱ θέσεις του γιὰ τὴν

παιδεία, τό εμπόριο καί τήν πολιτική κατήχηση ὡς ἐνισχυτικοῦ μέσου τοῦ Ἑλληνισμοῦ τῆς Μακεδονίας (8.8.1883 καί 1.4.1883), οἱ φόβοι του γιά τή ρωσική διείσδυση στό Ἅγιον Ὅρος (28.6.1883, 30.7.1883, 8, 20, 27 καί 30.4.1883), οἱ ἀνησυχίες του γιά τήν κοινοτική διένεξη στή Θεσσαλονίκη (20.9, 13.10, 24.10.1883), ἡ παρακλήσῃ του γιά μυστικότητα ἐνεργειῶν ἐκ μέρους τῶν Ἑλλήνων στή Μακεδονία (24.10.1883), οἱ ἐνέργειές του γιά τό προνομακό ζήτημα (7.11.1883, 10.11.1883, 12.11.1883, 17.11.1883 κ.λπ., σχεδόν ὅλες οἱ ἐκδιδόμενες τελευταῖες ἐπιστολές, οἱ ὑπ' ἀριθμ. 94-107 στό βιβλίο τοῦ κ. Χρ. Καρδαρά ἀναφέρονται στό προνομακό ζήτημα, πλὴν τριῶν). Οἱ ἐπιστολές-ἐγγράφα πού ἀναφέρθηκαν παραπάνω εἶναι ἐνδεικτικές, κατά τήν ἀποψή μας, τοῦ πλουσίου, ἀλλά καί δραματικοῦ θεματολογίου πού περιέχουν· ἐμεῖς ἀναφέραμε τίς κυριότερες ἐξ αὐτῶν.

Ἀκολουθεῖ ἡ ἔκδοση in extenso ὧν τῶν ἐπιστολῶν πού συνοδεύονται, ὅταν ὑπάρχει λόγος, μέ μικρά ἐπεξηγηματικά σχόλια.

Καί τό βιβλίο αὐτό τοῦ κ. Χρ. Δ. Καρδαρά εἶναι πολλαπλῶς χρήσιμο γιά τόν ἐρευνητή τῆς ἐποχῆς, ἐφ' ὅσον ἀναδεικνύονται μέσα ἀπό τά ἴδια τά κείμενα τά πρόσωπα, τά προβλήματα, ἡ ἀγωνία τῶν καιρῶν, οἱ διαφοροποιήσεις τῶν ἐθνικῶν κέντρων, ὁ ρόλος τῶν πρωταγωνιστῶν, τοῦ Ἰωακείμ καί τοῦ Τρικούπη ἐν προκειμένῳ, ἀλλά καί τῶν συνεργατῶν τους, ὡς ὁ Κ. Παπαρηγόπουλος, ὁ Ἄνδρ. Κουντουριώτης, ἡ Ἱερά Σύνοδος τοῦ Πατριαρχείου. Ὁ ἀναγνώστης μπορεῖ, τοιουτοτρόπως, νά ἀνιχνεύσει τή συλλογιστική τους, καί κυρίως αὐτήν τοῦ Ἰωακείμ, νά πληροφορηθεῖ λεπτομερειακῶς τά ζητήματα πού ἀπασχολοῦσαν τόν ἀλύτρωτο ἑλληνισμό καί ἰδιαίτερος τῆς Μακεδονίας, τή στάση τῶν Μ. Δυνάμεων, ἰδιαίτερος τῆς Ρωσίας, καί τῆς Ὑψηλῆς Πύλης. Ἀς προσέξει, ἐπίσης, ὁ ἀναγνώστης τήν ἐκκλησιαστική γλῶσσα τῶν Πατριαρχεῶν καί τήν ἐκλεπτυσμένη καθαρεύουσα τοῦ Κ. Παπαρηγόπουλου.

Τό βιβλίο, κατά ταῦτα τοῦ κ. Χρ. Δ. Καρδαρά, εἶναι πολῦτιμο μέσο ἐργασίας γιά ὅλους μας πού ἀσχολοῦμαστε μέ τήν ἐκκλησιαστική, πολιτική, διπλωματική ἱστορία τῆς ταραγμένης περιόδου τῶν δύο τελευταίων δεκαετιῶν τοῦ 19ου αἰ., ὅπου γιά τόν ἑλληνισμό καί τό οἰκουμενικό ἰδεῶδες τοῦ Πατριαρχείου, οἱ ἀπόψεις τῶν δύο ἐθνικῶν κέντρων, ἦσαν, δυστυχῶς, διαφορετικές. Στή λογική, πάντως, ἐρώτηση, γιατί ὁ συγγρ. περιορίζεται μόνον στήν α' πατριαρχία τοῦ Ἰωακείμ (1878-1884), ἡ ἀπάντησις εἶναι, ἔξισου, τραγική γιά ὅλο τό ἱστορικό γίγνεσθαι τῆς Ἑλλάδος καί τοῦ Πατριαρχείου, ἀφοῦ στό ἐπικίνδυνο τῶν καιρῶν ὁ Ἰωακείμ κατά τή β' πατριαρχία του (1901-1912) ἀκολούθησε τήν ἐθνικιστική πολιτική τῶν Ἀθηνῶν παραμερίζοντας τό οἰκουμενικό ἰδεῶδες. Δέν μποροῦσε, ἄλλωστε, νά πράξει καί διαφορετικά, ἀφοῦ οἱ κίνδυνοι ἦσαν πλέον ὁρατοί καί αὐτή ἡ ἴδια ὑπόστασις τοῦ Θρόνου κλονιζομένη εἶχε τήν ἀνάγκη τῆς Ἑλλάδος. Ἀπό τότε ἐπέρχεται ἡ ρήξις τοῦ οἰκουμενικοῦ ἰδεώδους πού ὁλοκληρώνεται τό 1922, ὅποτε τό Πατριαρχεῖο αἰχμάλωτο καί ἀπογυμνωμένο πλέον ἀπό τά ἑκατομμύρια τῶν πιστῶν του, ἀρχίζει νά ἐπιστρέφει στό οἰκουμενικό ἰδεῶδες. Ὅρθῶς λοιπόν σημειώνει προλογίζοντας τό παρὸν βιβλίο τοῦ κ. Καρδαρά ὁ καθηγητής (τότε) τοῦ Πανεπιστημίου Ἰωαννίνων κ. Ζαχ. Ν. Τσιροπᾶνλης, ὅτι *ἡ μελέτη τῶν χρόνων αὐτῶν ἀφήνει μιά στυφή γεύσις καί προκαλεῖ ὅπως ἄλλωστε κάθε ἐξεταζόμενη ἱστορική περίοδος, διαλογισμούς καί συγκριτικές διασυνδέσεις μέ τό παρὸν*. Ἡ ἐπαναλαμβανόμενη θέσις, ὅτι ἡ ἱστορική γνώσις βοηθᾷ τοὺς κρατοῦντας νά μὴ διαπραττοῦν σοβαρά τουλάχιστον λάθη, φοβᾶμαι ὅτι δέν εἶναι καί τόσο ἐνισχυρῇ. Φτάνει νά σκεφτεῖ κανεὶς ὅτι καί σήμερα δέν λείπουν οἱ ἀντιπαράθεσις ἀνάμεσα στήν Ἀθήνα καί τό Φανάρι.